

A kanizsai sörfőzés kora újkori kezdetei

Nagykanizsa egyik legsikeresebb vállalkozása a kanizsai sörgyár volt. Az 1892-ben alapított cég több mint 100 éves fennállása során országos ismertségre tett szert, termékei pedig igen népszerűek voltak.¹ Emiatt kötik a helyi sörfőzés kezdetét a dualizmus kori fejlődő magyar gazdaság hőskorához. Azonban e történet évszázadokkal korábbra, a XVI. századra vezethető vissza. Írásomban a kanizsai sörfőzés legrégebbi fennmaradt írásos emlékeit fogom bemutatni.

Amikor a Kanizsai család 1532-ben férfiágon kihalt, a gazdag örökséget Nádasdy Tamás kaparintotta meg azzal, hogy feleségül vette a fiúsított Kanizsai Orsolyát. Ekkor a későbbi nádor egy olyan gazdaságilag prosperáló, fejlett egyházi intézményrendszerrel rendelkező mezővárost és várat szerzett meg, amely a régió egyik meghatározó kereskedelmi központjának számított.

Kanizsa szerepe azonban az ezt követő évtizedekben megváltozott. Az Oszmán Birodalom dunántúli előrenyomulása, és Szigetvár 1566-os eleste hatására a békés település lassan egy háborús övezet közepén álló, folyamatosan fenyegetett végvár lett. Az övezetben maradt Kanizsai Orsolya a török fenyegetettség és a megnövekedett hadi kiadások miatt elcserélte a várat és a várost I. Miksával. Így 1568-ban királyi kézre került a vár, amely a Dráva és a Balaton közti terület legfontosabb erődítményeként nem csak Nyugat-Magyarországot, hanem a belső-ausztriai területeket is védte.² A vár ekkori kapitányai nem tudták megakadályozni az uradalom és a környék falvainak folyamatos pusztulását.

A jelentős birtokokkal rendelkező kanizsai uradalom az állandó harcok következtében annyira elpusztult, hogy Kanizsán és a hasonló helyzetű magyar végvárakban borhiány lépett fel. Az élelemellátását nem lehetett helyben intézni, kénytelenek voltak központi-lag megoldani.³ Az élelmészeti helyzetet súlyosbította a katonák jelentős száma.⁴ A végvári

1 A Kanizsai Sörgyár történetéről: *Hoffmann Mór*: A nagykanizsai malátagyár és serfözde. In: Zalavármegyei évkönyv a Millenniumra. Szerk.: *Halis István, Hoffmann Mór*. Nagykanizsa, 1896. 294–296.; *Weiser János*: Nagykanizsa gyáripára. Szerk.: *Barbarits Lajos*: Nagykanizsa. Budapest, 1929. [309–314.] 310.; *Rózsás János, Háncs Lajos*: A serfözdétől a sörgyárig... A Kanizsa Sörgyár centenáriumi évkönyve 1892–1992. H. n., 1992; *Söptei Imre*: Koncentrációk a nyugat-dunántúli „sörfronton”. Adalékok Magyarország sörgyártásának történetéhez 1892 és 1934 között. In: Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Szerk.: *Mayer László, Tilcsik György*. Szombathely, 2003. 485–507.; *Kaposi Zoltán*: Nagyipari vállalkozások Nagykanizsán, a dualizmus korában. In: Határon innen, határon túl. Tanulmányok Tilcsik György 60. születésnapjára. Szerk.: *Bariska István, Mayer László*. Szombathely, 2012. [215–223.] 220–222.; *Tar Ferenc*: Vázlat a nagykanizsai sörgyártás történetéből. In: „Iszom a sört, szívem mámorban fürdik”. Epizódok a sörgyártás és sörfogyasztás történetéből. Szerk.: *Katona Csaba, Tordai Rita*. Miskolc, 2014. 51–55.; *Kaposi Zoltán*: Nagykanizsa gazdasági fejlődése (1850–1945). In: Nagykanizsa városi monográfia III. (1850–1945). Szerk.: *Kaposi Zoltán*. Nagykanizsa, 2014. [99–249.] 162–165.

2 *Dominkovits Péter, Pálffy Géza*: Küzdelem az országos és regionális hatalomért. A Nádasdy család... Századok, 144. (2010) 5. [1085–1120.] 1090.; *Vándor László*: Kanizsa története a honfoglalástól a város török alóli felszabadulásáig. In: Nagykanizsa városi monográfia I. Szerk.: *Béli József, Rózsa Miklós, Rózsáné Lendvai Anna*. Nagykanizsa, 1994. [215–424.] 300.

3 *Kenyeres István*: Uradalmak és végvárak. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban. Budapest, 2008. 163.

4 A folyamatosan ingadozó létszámról: *Müller Veronika*: Thury György kanizsai kapitánysága. [H. n.], 1972; *Vándor i. m.* 313.

katonaság ellátási problémáinak megoldása végett⁵ I. Miksa elrendelte, hogy az élelmezési főbiztos Magyaróváron létesítsen olyan sörfőzdet, amelyből szükség esetén Győrt, Komáromot és Tatát is el lehet látni nagyobb mennyiségben.⁶

Kanizsán a helyi katonaság ellátása végett pedig 1568. augusztus 26-án, tehát még a vár királyi kézbe kerülésének évében külön sörfőzde építését rendelte el az uralkodó.⁷ Ezt követően 1575. március 29-én I. Miksa király Jobst Schörner kanizsai uradalmi számvevő számára adott utasításában kötelezte őt, hogy a vár szőlőinek⁸ számontartása mellett gondoskodjon a sörfőzéshez szükséges tűzifa kivágásáról és elszállításáról.⁹ Úgy tűnik, hogy a sörfőzde a század végéig működött, ugyanis 1598. augusztus 26-án I. Rudolf arra utasította Samuel Wißmillner kanizsai uradalmi és élelmezési ellenőrt, hogy a számvevővel és az élelmezési tiszttel együtt gondoskodjon a sörfőzéshez szükséges dolgokról, azaz a komlóról és az árpáról, a sörből – amit az uralkodó és az Udvari Kamara által megállapított áron

Kanizsa 1601. évi ostroma, a keresztények sikertelen visszafoglalási kísérlete

5 A korban sört a főurak ritkán fogyasztottak, elsősorban az alacsonyabb rangúak itala volt. *Benda Borbála*: Étkezési szokások a 17. századi főúri udvarokban. In: *Idővel paloták. Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Szerk.: *G. Etényi Nóra, Horn Ildikó*. Budapest, 2005. [491–510.] 498.; *Nyáry Albert*: A modenai Hyppolit-codexek. III. Hyppolit udvartartása. Magyarország erkölcsi és műveltségi viszonyai a XV. század utolsó s a XVI.-ik első negyedében. Századok 6. (1872) 5. [287–305.] 302–303.

6 *Kényeres i. m. 166*. A sör nem csak a végvári katonák, de a mezei hadak ellátásában is szerepet játszott. *Bagi Zoltán Péter*: Vázlat a császári hadsereg élelmezéséről a tizenöt éves háború időszakában. In: *Tudomány és hagyományörzés*. Szerk.: *Berecz Máttyás, Petercsák Tivadar*. Eger, 2008. [103–119.] 106–109.

7 *Kényeres i. m. 191*.

8 Kanizsa vára jelentős, ám folyamatosan pusztuló szőlőbirtokokkal rendelkezett. Ezt bizonyítja a vár kapcsán született 1564-es instrukció. *Vándor i. m. 296.*, valamint a Kanizsa környéki szőlőhegyek összeírása: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) E 156 - a. - Fasc. 027. - No. 057. és MNL OL E 156 - a. - Fasc. 027. - No. 059 / b.

9 XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére I. Szerk.: *Kényeres István*. Budapest, 2002. 284, 286, 292.

köteles kimérni – származó jövedelmet pedig írja a bevételek közé. Előírták továbbá, hogy amennyiben a sörből hiány lenne, forduljon a számvevő mellett az élelmezési főbiztoshoz.¹⁰

A várban sörfőzés céljára kialakítottak egy külön helyiséget, az ún. *sörházat*. Minderől a század egyik utolsó kanizsai várkapitányához, Haym Kristófhhoz köthető protokollum-kötetek miatt tudunk, amelyeket a nagykanizsai Thúry György Múzeumban őriznek. Ezekben találjuk meg az Udvari Haditanács által Haymnek 1595. június 6-án Bécsben írt utasítás másolatát, amelyben többek közt a várban lévő sörházból az üres hordók átszállításához járul hozzá.¹¹ Az épület pontos helyét is ismerjük: egy 1600 előtt készült, a bécsi Hadilevéltárban őrzött, a várat, valamint a várost ábrázoló alaprajzon ugyanis a vár keleti részén, a középkori kastélytól délre találunk egy épületet, amelynek a *Preuhauf*, azaz sörház nevet adták.¹² E sörfőző tevékenységnek minden valószínűség szerint Kanizsa 1600. évi török ostroma vetett véget, aminek következtében – mivel sem az 1601-es, sem pedig az 1664-es keresztény ostrom nem járt sikerrel – a település 90 évre oszmán fennhatóság alá került.

Tehát megállapíthatjuk, hogy a sörgyár megalapítása előtt több mint háromszáz évvel, 1568. tájtól kezdve a XVI. század végéig főztek már sört Kanizsán a helyi magyar és német végvári katonaság számára. Bár mindez nem folytonos a későbbi sörgyárral, azonban jelenlegi tudásunk szerint inentől számolhatjuk a kanizsai sörfőzés kezdeteit, amely így legalább 450 éves múltra tekint vissza.

Kanász Viktor

Adalékok Gáti István (1749–1843) nyelvész és természettudós életéhez és munkásságához

Gáti István 1749. április 8-án született Mándon, Szatmár megyében, ahol atyja ev. református lelkész volt.

A család 1764-ben kapta címeres nemeslevelét. A bizonyítékokat a szatmári református gimnázium könyvtára őrizte. Fülöp Áron korabeli tanár arról tudósított, hogy az intézetben Gáti István összes kéziratait (húsz nagy kötetet) neve aláírásával, s „*Medio tutissimus ibo*” (magyarul: „*A legbiztosabban középen fogok menni*”) jelmondatával ellátott arcképét ereklyeként oltalmazta. Nagytiszteletű Berky István úr ajándékából a Gáti család címere is a könyvtár tulajdonába került. Vikár Béla leírása szerint az elég csinosan megfestett családi címer kék mezőben egy korona csúcspontjára könyöklő balkezet ábrázol, amely ökölbe szorítva három búzalkászt tart. Nagy Iván művében már a könyvborítón látható összetett

10 Uo. 302, 306. Bár nem tudjuk, hogy mennyi sört főztek Kanizsán naponta, összehasonlításként érdemes megjegyezni, hogy a korszakban Murány várában naponta 430–540 liter sör készült. *Sarusi Kiss Béla: Élelmesteri és tizedutasítás a XVI. század második feléből. Élelemelosztás és tizedszedés Murányban.* Fons 9. (2002) 1–3. [203–226.] 205.

11 Thúry György Múzeum, Okmánytár 72.1.3. fol. 162r

12 *Méri István: A kanizsai várásatás.* Kiadásra előkészítette és az előszót írta: *Kovalovszki Júlia.* Budapest, 1988. 42, 46, 114.; *Vándor* i. m. 311.